

УДК 338.42:339.294

Л. І. МИХАЙЛОВА, Н. В. ВОЛЧЕНКО

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АПК В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ

Досліджено стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості Сумської області як переробного сектора агропромислового комплексу. Обґрунтовано перспективи та викладено можливі застереження щодо господарювання підприємств агропромислового сектора в умовах набуття Україною членства в СОТ.

State and prospects of Sumy region food retail industry's foreign economic activity as processing sector of agroindustrial complex are explored. Prospects are grounded and possible warnings about agroindustrial sector's enterprises management by the conditions of Ukraine membership in World trade organization are expounded.

Світова наукова спільнота останнім часом усе активніше обговорює проблеми та виклики, що породжуються розвитком глобалізаційних процесів в аграрній економіці. Для України, як нового члена одного з інтеграційних угруповань – Світової організації торгівлі (СОТ), важливим є факт наявності вітчизняних сільськогосподарських підприємств, що ефективно функціонують, які можуть позитивно вплинути на конкурентоспроможність національної економіки в цілому. Зважаючи на наявний стан речей у цій галузі, слід зазначити, що без певних заходів із боку держави підприємствам аграрно-промислового комплексу (АПК) буде досить складно адаптуватися та пристосуватися до умов господарювання, що зазнають кардинальних перетворень за інтенсифікації інтеграційних процесів.

Незважаючи на те, що Сумщина має розгалужений аграрний комплекс та потужні переробні підприємства, на сучасному етапі розвитку АПК як в області, так і в державі загалом, стоять складні завдання щодо визначення шляхів його подальшого функціонування в умовах розширення світогосподарських зв'язків України. Для забезпечення його висхідного спірального розвитку необхідно активізувати зусилля із залучення інвестицій до галузі та стимулювати розвиток зовнішньоекономічної діяльності як одного з пріоритетних чинників підвищення ефективності функціонування національного господарства.

Вступ України до СОТ є надзвичайно важливим і, водночас, відповідальним кроком на шляху до сталого економічного зростання. Увійшовши до СОТ, Україна не тільки взяла на себе певні зобов'язання, а й отримала нові можливості та перспективи збуту вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Виконані дослідження показують, що традиційно вагоме місце в експорті товарів як з України, так і безпосередньо з Сумської області, посідали галузі АПК, зокрема харчової промисловості. Виходячи з того, що в товарній структурі експорту агропродовольчої продукції переважає сировина, частка якої в 2006 р. склала 70,4 %

[3, с. 133], Україні слід докласти надзвичайно багато зусиль, для того щоб не лише забезпечити собі у світовому торговельному просторі визначальне місце серед країн – експортерів продукції сільського господарства, а й посісти гідне місце як важливому гравцеві – постачальнику продукції харчової промисловості.

На сьогодні значної уваги приділяється дослідженню результатів зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості, яка, з одного боку, входить до складу обробної промисловості, а з іншого – є переробним сектором АПК, спираючися на сировинну базу, яку створює сільське господарство. Цією проблемою займаються відомі вчені – В. Власов, Н. Клименко, О. Кириченко, Ю. Макогон, С. Лопутько, О. Школьній, В. Губенко, О. Лука та ін. Однак це питання все ще залишається відкритим та малодослідженим, адже щодня ми спостерігаємо зміни як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які змушують абсолютно по-іншому розглядати зазначену проблему. Особливої гостроти проблеми розвитку вітчизняної харчової промисловості набувають для функціонування її в умовах набуття Україною повноправного членства в СОТ.

Метою статті є дослідження стану та опрацювання перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств харчової промисловості Сумщини, а також визначення основних засад державного регулювання розвитку АПК в умовах членства України в СОТ.

Із набуттям Україною повноправного членства в СОТ та початком функціонування суб'єктів господарювання відповідно до норм та правил цієї впливової всесвітньої організації не припиняється інтенсивне обговорення можливих наслідків. Важко точно спрогнозувати остаточні результати вступу до СОТ щодо функціонування конкретних сільськогосподарських підприємств, зайнятості населення, розвитку сільських територій, задоволення потреб пересічного споживача в здорових і безпечних продуктах харчування, та навіть щодо необхідності змін у сутності здійснюваних управлінських функцій в різних інституціях та суб'єктах господарювання. Навіть на найвищому рівні управління – у Кабінеті Міністрів України, за словами голови комітету Верховної Ради України М. Присяжнюка, після підписання Угоди про прийняття України до СОТ не опрацьовано єдиної програми адаптації українського сільського господарства до умов цієї організації [www.agroconf.org/uk/node/3055/print].

Звертаючися до закордонного досвіду, можна особливо відзначити адаптацію польського аграрного сектора до постінтеграційних умов. Окрім прямих виплат, значну підтримку польські селяни отримують через структурні фонди: SAPARD, LEADER (для реалізації стратегій розвитку сільської місцевості); на фінансування дострокового виходу на пенсію; на допомогу низькотоварним господарствам (1250 євро упродовж п'яти років); кошти на заліснення сільськогосподарських угідь; на адаптацію господарювання до стандартів ЄС; на створення об'єднань товаровиробників та ін. Інвестиційний поштовх сільського господарства Польщі відбився на обсягах міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією, посприявши тому, що протягом останніх трьох років (2004 – 2006) значно зросли обсяги експорту сільськогосподарської продукції до країн ЄС, а також до України. Зазначимо, що Україна займає тільки 2,1 % в загальному експорті Польщі та 1,6 % – в імпорті. Проте наша країна є важливим торговельним

партнером для Польщі в галузі експорту сільськогосподарської продукції, що характеризується позитивними трендами. У 2006 р. експорт сільгосппродукції з Польщі в Україну становив 176 млн євро, що вдвічі більше, ніж з України в Польщу – 84 млн євро. Водночас для України є позитивом зниження від'ємного зовнішньоторговельного сальдо між країнами – з 78 млн євро в 2003 р. до 31 млн євро в 2006 р. [2]

Слід зазначити, що харчова промисловість виступає активним суб'єктом зовнішньоекономічних зв'язків як у Сумській області, так і в Україні загалом. Процеси розвитку зовнішньоекономічної діяльності в харчовій промисловості як за обсягами, так і за географією на рівні регіонів та держави є практично тотожними, тому ми проводили більш детально свої дослідження на прикладі харчової промисловості Сумської області, що практично віддзеркалює тенденції її розвитку на макrorівні. Результати аналізу показали, що в 2002 р. її обсяг становив 6,06 млн дол. США, що складало 17,7 % товарної структури експорту усієї продукції агропромислового комплексу Сумщини.

На рис. 1 показано, що упродовж аналізованого періоду частка експорту продуктів харчування постійно зростала як у загальному обсязі товарного експорту області, так і в складі експорту продукції АПК (за винятком 2004 р., коли обсяги експорту продукції харчової промисловості в складі експорту АПК скоротилися, порівняно з 2003 р., на 10,78 %, що було зумовлено заборонаю на імпорт продукції агропромислового виробництва з боку Росії.

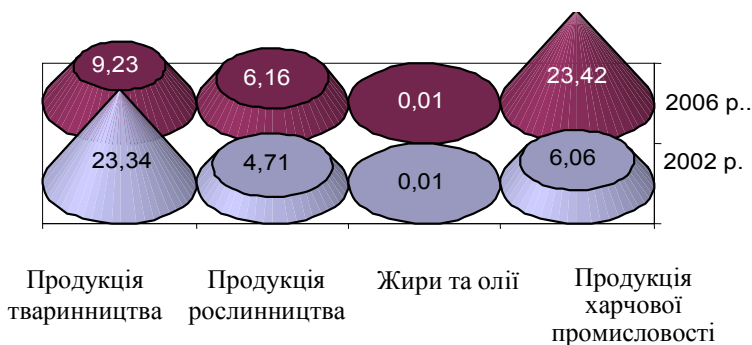

Рис. 1. Експорт продукції АПК у 2002 та 2006 рр., млн дол. США

Діаграми на рис. 1 показують, що в загальному експорті продукції АПК частка продукції тваринництва, рослинництва, жирів та олії скоротилася з 82,2 % у 2002 р. до 39,7 % у 2006 р., тоді як питома вага продукції харчової промисловості збільшилася, відповідно, з 17,7 до 60,3 %, тобто понад удвічі. Такі тенденції можна характеризувати як позитивні та такі, що формувалися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. З одного боку, відбулося істотне скорочення виробництва продукції сільського господарства. З іншого – змінилася кон'юнктура зовнішнього ринку, яка поступово віддавала перевагу придбанню продукції харчової промисловості, отриманої після поглибленого перероблення сільгоспсировини

замість закупівлі сільгосппродукції як сировини [1]. Цей висновок підтверджується також виконаним нами аналізом питомої ваги експортно-імпортних операцій за групами товарів у загальному експорті та імпорті продукції АПК Сумської області.

Водночас аналіз обсягів імпорту продукції АПК Сумської області дозволяє дійти висновку про те, що протягом аналізованого періоду відбулося його зростання майже в 2,6 раза. Зазначимо, що в загальному імпорті частка продукції тваринництва, рослинництва, жирів та олії збільшилася за досліджуваний період на 9,9 відсоткового пункта (з 19,4 % у 2002 р. до 29,4 % у 2006 р.), тоді як питома вага продукції харчової промисловості скоротилася на 9,9 відсоткового пункта (рис. 2).

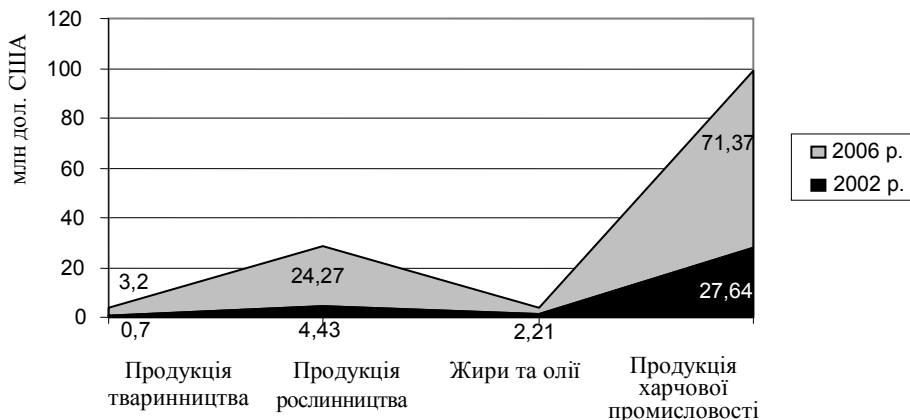

Рис. 2. Імпорт продукції АПК у 2002 та 2006 рр.

Діаграма розвитку імпорту агропромислової продукції в Сумську область на рис. 2 свідчить про те, що значно зріс імпорт продукції рослинництва, зокрема овочів та фруктів, а також продукції харчової промисловості, що не можна кваліфікувати як позитивне явище у площині формування продовольчої безпеки регіону чи країни.

Для детальної характеристики зовнішньоекономічних зв'язків галузі розглянемо показники обсягів експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обігу продукції АПК Сумщини упродовж досліджуваного періоду (табл. 1).

Таблиця 1

Показники обсягів зовнішньої торгівлі продукцією харчової промисловості

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2006 до 2002, %
Експорт	6,06	16,22	14,81	21,47	23,42	369,9
Імпорт	27,64	52,02	50,30	65,23	71,37	258,2
Зовнішньоторговельний обіг	37,70	68,24	65,11	86,70	94,79	251,4
Зовнішньоторговельне сальдо	-21,58	-35,80	-35,49	-43,76	-47,95	222,2
Коефіцієнт покриття експорту імпортом	4,6	3,2	3,4	3,0	3,1	- 1,5

Дані табл. 1 показують, що в області зовнішньоторговельний обіг з продуктів харчової промисловості за 2006 р. склав 94,79 млн дол. США і збільшився майже втричі проти відповідного показника 2002 р. Експорт продукції у 2006 р., порівняно з 2002 р., зріс майже в чотири рази і становив 23,42 млн дол. США. Водночас, хоча обсяги імпорту за цей період і зростали дещо нижчими темпами, упродовж останніх п'яти років Сумщина отримує від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі продукцією харчової промисловості: - 21,58 млн дол. США у 2002 р. та - 47,95 млн дол. США у 2006 р. Коефіцієнт покриття експорту імпортом, який знизився в досліджуваній період на 1,5 одиниці і становив у 2006 р. 3,1, означає, що на 1 грн експорту в область ввозиться 3,1 грн продуктів харчового призначення імпортного виробництва.

Динаміку зовнішньоторговельного обігу, експорту та імпорту продуктів харчування Сумщини за період з 2002 по 2006 рр. подано на рис. 3, де відстежується постійне нарощування їх (за винятком 2004 р.) (рис. 3).

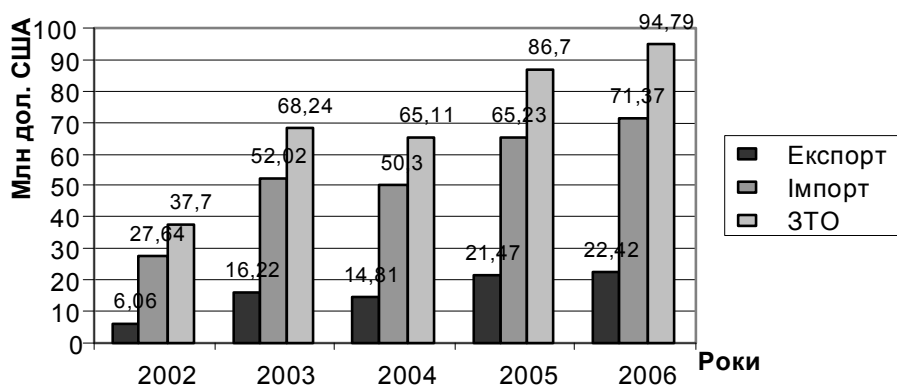

Рис. 3. Динаміка зовнішньоторговельного обігу (ЗТО), експорту та імпорту продуктів харчової промисловості Сумської області в 2002 – 2006 рр.

Слід зазначити, що Сумська область, володіючи потужним природним аграрно-ресурсним потенціалом, має всі передумови здійснювати нарощування виробництва продукції не тільки для власного споживання, але і для реалізації на зовнішньому ринку, передусім найближчого сусіда – Росії. Яка ж саме продукція харчової промисловості має попит на закордонних ринках та обіймає значну частку в структурі експорту? Щоб відповісти на це запитання, ми дослідили динаміку та товарну структуру експорту продукції харчової промисловості Сумщини, показники яких подано в табл. 2.

Проаналізувавши дані табл. 2, дійдемо висновку, що упродовж досліджуваного періоду значно зріс експорт какао та продуктів з нього, склавши в 2006 р. 68,5 % загального експорту (продукція ВАТ “Крафт Фудз Україна”); алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту – 18,4 %, продуктів із м’яса, риби – 8,2 %. Натомість, втрачаючи закордонні ринки цукру та знижуючи площі посівів цукрових буряків та обсяги їхнього перероблення в Сумській області, значно скорочено експорт цукру і кондиробів із нього – на 70,2 % та продуктів перероблення овочів і плодів – на 93,6 %.

Таблиця 2

Динаміка і товарна структура експорту продуктів харчової промисловості у 2002 – 2006 рр.

Продукція	Сума, млн дол. США					2006 р. до 2002 р. (%; в.п.)
	Питома вага в загальному обсязі, %					
	2002	2003	2004	2005	2006	
Продукти з м'яса, риби	127,49	50,26	0,00	0,00	1921,81	1507,4
	2,10	0,31	0,00	0,00	8,20	+ 6,10
Цукор і кондитерські цукру	2912,40	6983,19	25,13	853,69	867,25	29,8
	48,03	43,04	0,17	3,98	3,70	-44,33
Какао та продукти з нього	1735,34	8083,80	11654,71	853,69	16047,59	924,8
	28,62	49,83	78,69	87,57	68,51	+39,89
Продукти із зернових культур	13,63	39,10	10,95	1,10	23,78	174,5
	0,22	0,24	0,07	0,01	0,10	-0,12
Продукти перероблення овочів, плодів	92,46	57,15	18,04	0,88	5,92	6,4
	1,52	0,35	0,12	0,00	0,03	-1,49
Різні харчові продукти	95,04	80,33	73,84	33,49	219,69	231,1
	1,57	0,50	0,50	0,16	0,94	-0,63
Алкогольні та безалкогольні напої та оцет	1087,53	674,83	1449,76	1207,00	4318,61	397,0
	17,93	4,16	9,79	5,62	18,44	+0,51
Залишки і відходи харчової промисловості*	0,00	254,77	1578,45	572,90	20,22	7,9
	0,00	1,57	10,66	2,67	0,09	-1,48

* До 2003 р.

Проведені розрахунки впливу обсягу інвестицій на експорт продукції харчової промисловості Сумщини за допомогою кореляційного аналізу дозволяють дійти висновку про те, що за збільшення обсягу інвестицій у харчову промисловість Сумської області на 1 млн дол. США експорт продукції цієї галузі зростає на 2,46 млн дол. США. Лінійний коефіцієнт парної кореляції дозволяє говорити про те, що між обсягом інвестицій та експортом продуктів харчування існує досить сильний зв'язок. При цьому експорт продукції на 61 % залежить від обсягу інвестицій, решту 39 % кладе вплив інших неврахованих факторів. Критерій надійності становить більше трьох, звідси випливає, що достовірність розрахованого коефіцієнта кореляції надійна. Таким чином, розвиток експортної діяльності підприємствами харчової промисловості області потребує модернізації, оновлення, вливання значних інвестицій. То як може відбитися набуття Україною членства в СОТ на перспективах розвитку переробної галузі АПК?

На думку урядовців, вступ України до СОТ обіцяє аграріям: збільшити прибутки, пов'язані з масштабністю виробництва продукції та її реалізацією на зовнішніх ринках; отримати ширший доступ до іноземних інвестицій та сучасних технологій, світових ринків; прискорити структурні та виробничі реформи і створення ринкових інститутів в аграрному секторі. Держава зможе ефективно захищати своїх експортерів на зовнішніх ринках, пришвидшити розвиток сільської місцевості. Аналіз переваг і ризиків від участі в СОТ дає змогу визначити напрями державної політики, здатні нейтралізувати можливі негативні наслідки і прискорити реалізацію переваг від лібералізації торговельних режимів [4].

Проте, крім позитивних наслідків приєднання України до СОТ, не слід забувати і про можливі загрози, які може спричинити на макрорівні посилення впливу

світової кон'юнктури на економіку України. Зокрема, цілком вірогідно, що періоди глобальної економічної нестабільності не обминуть Україну. Ускладниться державне регулювання економічного розвитку, зумовлюючи необхідність переходу на нові, міжнародно узгоджені умови державного регулювання економіки та відмови від використання традиційних важелів економічної, перш за все вертикальної, промислової політики, а саме можливості: застосовувати пільги до оподаткування, мита та інших платежів, списувати заборгованість підприємств перед державою, використовувати державні закупівлі як інструмент стимулювання вітчизняного виробництва, контролювати та регулювати фінансові потоки, висувати до іноземних інвесторів вимоги стосовно джерел придбання ними комплектуючих, а також напрямів збуту товарів.

Найбільш негативні наслідки можливі від введення контролю екологічної якості продуктів харчування та сировини, на які наш АПК не звертає уваги. У нас практично відсутній контроль вмісту діоксинів, важких металів тощо. Тобто потрібні великі витрати на атестацію виробництва та продукції за міжнародними стандартами якості. На нашу думку, швидка зміна системи стандартизації може викликати кризу нездатності національних виробників щодо дотримання міжнародних стандартів. Цілком очевидні й додаткові значні витрати виробників, які спричинить необхідність приведення у відповідність до міжнародних норм національних стандартів. Таким чином, виробляючи навіть екологічно чисту продукцію, підприємства АПК через відсутність сертифікатів не зможуть її просувати на закордонні ринки. Проте ця ситуація не буде тривалою. Нам необхідно розвивати екологічно стале, біологічне, промислово інтенсивне сільське господарство ХХІ ст., що приведе до ефективнішого використання можливостей харчової промисловості. Це дозволить знизити імпорт продуктів харчування та збільшити виробництво традиційних товарів експорту Сумської області: олії, цукру, насіння, сухого молока, сиру, м'ясних виробів. Агропромисловий комплекс області має стати експортером різноманітної продукції, отриманої в результаті поглибленого перероблення сільськогосподарської сировини.

Оцінка стану та проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності галузі показали, що харчова промисловість виступає активним суб'єктом зовнішньоекономічних зв'язків, до того ж тенденції її розвитку в останні роки були на користь харчовій промисловості Сумщини. Звичайно, деформації експортно-імпортних відносин позначилися на експортній орієнтації галузей АПК. Якщо АПК в цілому майже зберіг рівень експортної орієнтації, що був у 2002 р., то харчова промисловість стала більш експортоорієнтованою, на відміну від сільського господарства (особливо галузі тваринництва).

Література:

1. *Кириченко О. М.* Проблеми експортної орієнтації харчової промисловості, напрями реалізації / *О. М. Кириченко* // Формування ринкових відносин в Україні / НДЕІ Мінекономіки України. – К., 2002. – Вип. 17. – С. 12 – 15.
2. *Левандовські І.* Характеристика польського сільського господарства : матеріали українсько-польського круглого столу, 10 трав. 2007 р. / *І. Левандовські* ; Сум. нац. аграр. ун-т. – Суми, 2007.

3. Україна в цифрах у 2006 р. / Держ. ком. статистики. – К. : Техніка, 2007.
4. Членство в СОТ : перспективи аграріїв // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 223. – С. 5.

Надійшла до редколегії 11.03.2008 р.